ƏDALƏT QURANDA

<"xml encoding="UTF-8?>

ƏDALƏT QURANDA

ƏLƏDDİN MƏLİKOV

Zülmün mənası “Tacül-ərus” deyir: “Zülm” digərinin mülkündə təsərrüf edib, həddən keçməyə deyilir. “Lisanül-ərəb” kitabında belə deyilir: “Zülm” hər hansı bir şeyi z̢ yerinə qoymamaqdır. Rağib “Müfrədat” kitabında zülmün mənasını “Lisanül-ərəb” kimi qəbul etmişdir.

“Ədlin” və ya ədalətin mənası Əmirəl-mm̢inin, “ədalət” və “bəxşişdən” hansı biri fəzilətlidir sualının cavabında buyurur: (ərəbcə)[1] “Ədalət hər bir şeyi z̢ yerində saxlayır.” “Tacül-ərus” və “Lisanül-ərəb” də qeyd olunduğu kimi, “ədalət” cv̢rün ziddidir. Ədalət, orta səviyyədə hərəkət etmək, ifrat və təfritə varmamaq və düzgünlüyə hk̢m etmək deməkdir. “Ədil” nəfsinin hk̢mü ilə haqdan uzaqlaşıb, cv̢rə hk̢m etməyən şəxsə deyilir. “Rağib” deyir: “Ədalət hər bir şeyi bərabər bl̢məkdir.” Rəvayət edilmişdir ki: (ərəbcə)[2] “Asimanlar və yer, ədalət və bərabərliklə bərpadır. Onların tərkibində lazım olan şeylər çatışmasaydı və ya həddən çox olsaydı, quruluşu bir-birinə dəyərdi.” Qeyd etdiyimiz cümlədən aydın olur ki, ədalət və bərabər şəkildə bl̢mək hər bir şeyin bir-birinə oxşarlığı demək deyildir. Ədalətdən məqsəd, hər bir şeyin z̢ miqdarı və qədərində olmasıdır. Gy və yer, kəhkəşanlar, dağ, dəniz və sular, insan, heyvan, bütün canlı və cansızlar mv̢cud olub, yaşamaqları üçün lazımlı şəraitə mh̢tacdırlar.

“Qistin” mənası Rağib “Müfrədat” kitabında yazır: “Qist, ədalətlə qismət olan şeyə deyilir.” “Lisanül-ərəb” və “Tacül-ərus” kitablarında qeyd edilmişdir ki, qist, ədalət, hissə və qismətdir. İqsat, hər hansı bir şeyi ədalətlə bl̢məyə deyilir. Hədisdə belə deyilir: (ərəbcə) “Hökm etdikdə ədalətli olarlar. Hər hansı bir şeyi bl̢dükdə isə ədalət və qistlə bl̢rlər.” Əbu Hilal Əsgəri “Əl-füruq” kitabında deyir: Qismət və qist bir-birindən fərqlidir. Lazımı miqdarından çox olduqda “qismət” adlanır. Qist isə ədalətlə və lazımı qədərində təyin olunmağa deyilir. bəziləri belə demişdirlər: “Hər hansı bir şey qist və ədalətlə bl̢ndükdə deyirlər: onu z̢ aralarında “təqsim” etdilər (qistlə bl̢dülər). Belə demək olar ki, “qist” bl̢mə məsələlərində ədalətin adıdır. Qeyd edilmişdir ki, “qist” hər hansı bir insanın lazım və mh̢tac olduğu qismətə deyilir.

“Qist” kəlməsi Quranda Müqəddəs Quranda “qist” kəlməsi çox işlənmişdir: (ərəbcə) “Hədid” surəsinin 25-ci ayəsinin məzmunu belədir: Peyğəmbərləri nişanələrlə gn̢dərmək, Quranı və mizanı nazil etmək insanları qistə və ədalətə yn̢əltmək üçündür. Ayənin zahirindən belə başa

düşülür ki, qist ədalət mənasında işlədilmişdir. Amma ədalətin əvəzinə “qist”-dən istifadə etmək buna gr̮ə ola bilər ki, oxucu və eşidən ədalətlə qismət olan hər bir şeyə diqqət etsin və onun insan cəmiyyətinin bərpasında əhəmiyyətinə varsın. Bu həqiqəti də nəzərdə almaq lazımdır ki, Peyğəmbərlərin zamanı iqtisadiyyatın ədalətin bərpasında heç bir qüvvəyə malik olmadığı bir zaman idi. Peyğəmbərin kəlməsi və Quranın nazil olmasında iqtisadi nizamın tənzimlənməsi də nəzərdə tutulmuşdur. Mütləq ədalət, iqtisadi nizam tənzimlənmədən mḩkəmlənə bilməz. Nəticədə düzgün istehsal və idxal üsulları baş tuta bilməyəcəkdir.
Allah-təala digər bir ayədə buyurur: (ərəbcə)[3] “De mənim Pərvərdigarım məni qistə əmr etmişdir.” Bu ayədə qeyd olunan “qist”-dən məqsəd ya mütləq ədalətdir və ya ədalət əsasında bl̮mək mənasını daşıyır. (ərəbcə)[4] Bu ayədə Allahın qist əsasında əməl etməsindən məqsəd budur ki, hər bir şeyi hikmətlə və lazımı qədərində yaratmışdır.
Digər ayələrdə buyurur: (ərəbcə)[5] “Qorxursunuz ki, məbada yetimlər barəsində ədalət və qistə riayət etməyəsiniz...” (ərəbcə)[6] “Hər bir şeyi ədalət və insaf l̮çüsü ilə l̮çün.” Güman edilir ki, qeyd etdiyimiz ayələrdə “ədalət”, maddi və iqtisadi məsələlər haqqında işlədilmişdir. Allah-təala müxtəlif ayələrdə buyurur: (ərəbcə)[7] “Allahın yolunda mḩkəm olun. Ədalət və düzgünlüyə şahid dayanın.” (ərəbcə)[8] “Bunlar Allahın yanında daha düzgün və daha mḩkəmdir.” (ərəbcə)[9] “Onların arasında hk̮m etdikdə, ədalətlə hk̮m et.” Ayələrin zahirindən “hk̮mdə ədalətli olmaq” başa düşülür. “Qist” kəlməsi Nəhcul-bəlağədə
Nəhcul-bəlağədə, “qist” kəlməsi ədalətlə və lazımı qədərində bl̮mək mənasında işlədilmişdir. 163-cü xütbədə Tovuz quşunun yaranması haqqında buyurur: “Rənglərdən qist və lazımı qədərində bəhrələnmişdir.” 183-cü xütbədə Allah-təalanın vəsfində buyurur: “Allah qistlə z̮ xəlq etdikləri arasında dayanmışdır. (hər bir şeyi ədalətlə və lazımı qədərində qismət etdi. Yaranışla müvafiq və uyğun yaratdı.) Onlar üçün hk̮m etdikdə, ədalətlə hk̮m etdi. Ədalətin müxtəlif cəhətləri Bir çox insanlar ədalətin tərifində və adil şəxs dedikdə onun həqiqətinə varmırlar. Hər hansı bir dv̮lətin rəhbərini və ya məsul işçini şəxsi mənafedən uzaqdırsa və mv̮cud qanunu hamı üçün bərabər şəkildə icra edirsə, (qanunun qəbul edilməsində insanların rolunun olub-olmamasının heç bir rolu yoxdur.) Adil hesab edirlər. Məsələn, “Ənuşirəvan, və onun dv̮lətini adil hesab edirlər. halbuki Ənuşirəvanın dv̮ləti zülm əsasında və çirkin bir dv̮lət idi. O, dv̮ləti z̮ haqqı hesab edirdi və ona atası Qubaddan irs apardığı digər şeylər kimi baxırdı. Bu səbəbdən digərlərini hk̮umətə sahib olmaqdan məhrum edirdi. Belə ki, bir hakim və hk̮umət ədalətsiz şəkildə dv̮ləti qoruyurdu.[10] Ənuşirəvanın Rum ilə müharibədə pula ehtiyac duyurdu. Onun xəzinəsində lazımi qədər pul mv̮cud deyildi. Palançı şəxs bir şərt ilə ehtiyac duyulan pulun d̮ənməsini ḩdəsinə gt̮ürdü. Şərt bundan ibarət idi ki, dv̮lətdə mv̮cud olan fərqlənmələrə və nəticədə v̮ladlının təhsildən məhrum olmasına son qoyulsun. Firdovsinin “Şahnamə”də qeyd

etdiyi bu dastan, dvlətdə mvcud olan fəsada sübutdur. Şah, palançı şəxsin szünü eşitdikdə qəbul etmədi, şübhəsiz, ümumi camaat belə bir hakimi adil hesab edirlərsə, ziyalı və elmə yiyələnən insanlar belə bir dvləti və onun başçısını zalım bilirlər. həqiqətən elmi məxsus bir təbəqəyə, inhisarlaşdırmaq, şahzadələrə və ordu başçılarının vladlarına məxsus etmək, byük bir zülmdür. “Con Smit” (Afrika milliyyətçilərinin rəhbəri) “Rudziya”-hkumət qanunlarının icraçısı, zalım hesab edilir. Belə bir dvlətin tərəfdarları da zülmkar hesab edilməlidirlər. Eləcə də ünki insan azadlığı, fəziləti vəl .Kommunizm və Kapitalizm qurumları zülmə əsaslanırlar həqiqətindən uzaqdadırlar. Həmçinin güclə dvləti ələ keçirən hakim dvlət işlərində ədaləti qorumaq istəsə belə, zalım hesab edilir. Beləliklə, gzdən pərdə asan bu cür ədalətləri ədalət hesab etmək olmaz. Hərçənd ədalətdən bəhrələndiyinə grə mütləq zülmün qarşısında ədalətli gzə çarpır. Mütləq ədalət heç bir cəhətdən zülmlə qarışığı yoxdur. Hər baxışda ədalət gzə dəyir. Qeyd edəcəyimiz ədalətin bütün xüsusiyyətlərinə malikdir.

Hakimin ədaləti: Hakimin ədaləti bundan ibarətdir ki, onun dvləti hamı tərəfindən qəbul edilsin, güc strukturlarına sykənməsin, şəxsi manafeə əsaslanmasın, müəyyən şəxs və təbəqəni digərlərindən üstün tutmasın. Hakim yalnız düzgünlüyü, z dvlətinin başlığı hesab etməlidir. Ləyaqətincə dvlətçilik edə bilmədikdə kənarlaşmalıdır. Qanunları bərabər şəkildə icra etməli və zülmə yol verməməlidir. Bu ədalətə siyasi nqteyi nəzərdən bir baxışdır.

____ [1] “Səfinətül-bihar”, 2-ci cild, səh. 166. [2] Yenə orada. [3] “Əraf” surəsi, 29-cu ayə. [4] “Ali-İmran” surəsi, 18-ci ayə. [5] “Nisa surəsi”, 3-cü ayə. [6] “Ər-Rəhman” surəsi, 9-cu ayə. [7] “Maidə” surəsi, 8-ci ayə. [8] “Bəqərə” surəsi, 282-ci ayə. [9] “Maidə” surəsi, 42-ci ayə. [10] Qeyd etmək lazımdır ki, adil hakimin zamanında dünyaya gz açdım. Hədisinin Peyğəmbərə nisbət verilməsi isbat edilməmişdir. Hədis alimləri bu hədisi .saxta hədislərdən hesab edirlər. Müxtəlif şahid və qərinələr də hədisin zəifliyini təsdiq edir